

SOTSIAL BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISHNING KONSEPTUAL MODELII

Raximjonova Gulzira Naimjon qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zMU

Ijtimoiy fanlar fakulteti 1-bosqich magistranti

e-mail: raximjonovagulzira@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20712965>

Annotatsiya

Mazkur maqolada sotsial boshqaruvni takomillashtirishning konseptual modeli, uning nazariy-metodologik asoslari hamda zamonaviy boshqaruv tizimlari rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, sotsial boshqaruv samaradorligini oshirishga ta'sir etuvchi institutsional, tashkiliy, iqtisodiy va raqamli omillar yoritilib, ularning o'zaro bog'liqligi ochib beriladi. O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida sotsial boshqaruvni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari hamda konseptual modelning tarkibiy elementlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalariga tayangan holda boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sotsial boshqaruv, konseptual model, boshqaruv samaradorligi, institutsional rivojlanish, raqamli transformatsiya, elektron hukumat, inson kapitali, innovatsiyalar.

Abstract

This article examines the conceptual model of social governance improvement, its theoretical and methodological foundations, and its significance in the development of modern governance systems. The study highlights institutional, organizational, economic, and digital factors affecting the effectiveness of social governance and reveals their interrelationships. Based on the experience of Uzbekistan and foreign countries, the priority directions for improving social governance and the structural elements of the conceptual model are substantiated. Drawing on the research findings, scientific and practical recommendations for the modernization of governance systems are proposed.

Keywords: social governance, conceptual model, governance effectiveness, institutional development, digital transformation, e-government, human capital, innovations.

Kirish

XXI asrda jamiyat taraqqiyotining jadallashuvi, globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvi va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi davlat hamda jamiyat boshqaruvi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Bunday sharoitda sotsial boshqaruv tizimining samaradorligi mamlakatning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy rivojlanish darajasini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Sotsial boshqaruv jamiyat hayotining barcha sohalarida mavjud bo'lgan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, aholi farovonligini ta'minlash, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash hamda inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy adabiyotlarda sotsial boshqaruv jamiyatning maqsadli rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan boshqaruv faoliyati sifatida talqin etiladi. Mazkur jarayon davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, biznes subyektlari hamda fuqarolarning o'zaro hamkorligi asosida amalga oshiriladi. Shu sababli sotsial boshqaruvning samaradorligi nafaqat davlat boshqaruvi sifati, balki jamiyatdagi ijtimoiy institutlarning rivojlanganlik darajasi bilan ham belgilanadi¹.

¹ North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge University Press, 1990. – P. 3–15.

Bugungi kunda dunyo mamlakatlarida davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish, elektron hukumat tizimlarini rivojlantirish, korrupsiyaga qarshi kurashish, ochiq boshqaruv tamoyillarini joriy etish hamda fuqarolar ishtirokini kengaytirish orqali sotsial boshqaruv samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, BMTning Elektron hukumat rivojlanishi indeksida yuqori o'rinlarni egallagan davlatlar aholiga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati, boshqaruvning shaffofligi va fuqarolarning davlat institutlariga bo'lgan ishonchi bo'yicha ham yuqori natijalarga erishgan².

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda davlat va jamiyat boshqaruvi tizimini tubdan isloh qilishga qaratilgan keng ko'lamlı chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. “Yangi O'zbekiston” taraqqiyot strategiyasi doirasida davlat xizmatlarini raqamlashtirish, byurokratik to'siqlarni qisqartirish, aholi bilan ochiq muloqotni kuchaytirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan³. Mazkur islohotlar sotsial boshqaruvni takomillashtirishning ilmiy asoslangan konseptual modelini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Shu nuqtai nazardan, sotsial boshqaruvni takomillashtirishning konseptual modelini ishlab chiqish, uning tarkibiy elementlari va o'zaro bog'liqlik mexanizmlarini aniqlash, boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi omillarni tizimli ravishda tahlil qilish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Sotsial boshqaruv tushunchasi sotsiologiya, siyosatshunoslik, menejment va davlat boshqaruvi fanlarining kesishgan nuqtasida shakllangan murakkab ilmiy kategoriya hisoblanadi. Mazkur tushuncha jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni maqsadli tartibga solish, ijtimoiy tizimlarning barqaror faoliyatini ta'minlash va rivojlantirishga qaratilgan boshqaruv faoliyatini ifodalaydi.

Mashhur sotsiolog olimlar tomonidan sotsial boshqaruv jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni muvofiqlashtirish, ijtimoiy institutlar faoliyatini uyg'unlashtirish va ijtimoiy tartibni saqlashning muhim vositasi sifatida e'tirof etilgan. Zamonaviy yondashuvlarga ko'ra, sotsial boshqaruv faqat davlatning ma'muriy ta'siri bilan emas, balki fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari, jamoatchilik nazorati va raqamli texnologiyalar orqali ham amalga oshiriladi⁴.

Sotsial boshqaruvni takomillashtirish konsepsiyasining nazariy asosini tizimli yondashuv tashkil etadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, boshqaruv tizimi o'zaro bog'liq bo'lgan elementlar majmuasi sifatida qaraladi. Tizimning har bir elementi – davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, iqtisodiy subyektlar va fuqarolar – umumiy maqsadga erishishga xizmat qiladi. Shuning uchun boshqaruv samaradorligi ushbu elementlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik darajasiga bog'liqdir. Zamonaviy sharoitda sotsial boshqaruvni takomillashtirish jarayoni alohida elementlarning rivojlanishi bilan emas, balki ularning o'zaro integratsiyasi va uyg'un faoliyati bilan belgilanadi. Shu sababli sotsial boshqaruvni takomillashtirishning konseptual modeli tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilishi lozim. Mazkur model boshqaruv subyektlari, boshqaruv obyektlari, boshqaruv mexanizmlari, institutsional muhit va natijadorlik ko'rsatkichlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aks ettiradi.

Taklif etilayotgan konseptual model quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

1. Institutsional rivojlanish;
2. Inson kapitalini rivojlantirish;
3. Raqamli transformatsiya;

² United Nations. E-Government Survey 2024. – New York, 2024. – P. 45–52.

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-son Farmoni, 2022-yil 28-yanvar

⁴ Weber M. Economy and Society. – Berkeley, 1978. – P. 56–63.

4. Fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash;
5. Ochiq va shaffof boshqaruvni ta'minlash;
6. Monitoring va baholash tizimini takomillashtirish.

Mazkur komponentlarning har biri boshqaruv samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ularning uyg'un faoliyati natijasida ijtimoiy xizmatlar sifati oshadi, davlat va jamiyat o'rtasidagi ishonch mustahkamlanadi hamda ijtimoiy barqarorlik ta'minlanadi.

Institutsional rivojlanish sotsial boshqaruv tizimining samaradorligini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Institutlar jamiyatdagi qoidalar, me'yorlar va boshqaruv mexanizmlarining yig'indisi sifatida namoyon bo'ladi. Kuchli institutlar mavjud bo'lgan jamiyatlarda boshqaruv samaradorligi yuqori bo'ladi, korrupsiya darajasi kamayadi va fuqarolarning davlat organlariga bo'lgan ishonchi ortadi⁵.

Jahon bankinging “Worldwide Governance Indicators” ma'lumotlariga ko'ra, institutsional rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtacha 2–3 barobar yuqori bo'ladi⁶. Shu bois sotsial boshqaruvni takomillashtirish konseptual modelida institutsional rivojlanishga ustuvor ahamiyat beriladi.

Institutsional rivojlanish quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- davlat boshqaruvi organlari faoliyatini optimallashtirish;
- vakolatlarni markazdan hududlarga bosqichma-bosqich o'tkazish;
- davlat xizmatlarini standartlashtirish;
- normativ-huquqiy bazani takomillashtirish;
- jamoatchilik nazoratini kuchaytirish.

Sotsial boshqaruvning muvaffaqiyati ko'p jihatdan inson kapitalining rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Inson kapitali deganda bilim, malaka, kasbiy ko'nikma va innovatsion salohiyat tushuniladi. BMT Taraqqiyot dasturi ekspertlarining fikricha, inson kapitaliga kiritilgan investitsiyalar uzoq muddatda iqtisodiy o'sish va ijtimoiy rivojlanishning asosiy manbai hisoblanadi⁷. O'zbekiston Respublikasida ta'lim va sog'liqni saqlash sohalariga yo'naltirilayotgan mablag'larning yildan-yilga ortib borayotgani inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan siyosatning amaliy ifodasidir. Bunday yondashuv davlat boshqaruvi tizimida malakali kadrlar ulushining oshishiga xizmat qiladi.

Konseptual modelda inson kapitali quyidagi elementlarni qamrab oladi:

- ta'lim sifati;
- kasbiy malaka;
- boshqaruv kompetensiyalari;
- innovatsion tafakkur;
- liderlik salohiyati.

Raqamli texnologiyalar sotsial boshqaruv samaradorligini oshirishning eng muhim vositalaridan biriga aylandi. Elektron hukumat tizimlari boshqaruv xarajatlarini kamaytirish, xizmatlar ko'rsatish muddatlarini qisqartirish va korrupsion xavflarni pasaytirish imkonini beradi.

BMTning Elektron hukumat rivojlanish indeksi bo'yicha dunyoning yetakchi davlatlari davlat xizmatlarining 90 foizdan ortig'ini raqamli shaklda taqdim etmoqda⁸. O'zbekistonda ham Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali yuzlab xizmatlar elektron shaklga o'tkazilgan.

⁵ North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – P. 25.

⁶ World Bank. Worldwide Governance Indicators 2024 Report. – Washington D.C., 2024. – P. 14.

⁷ UNDP. Human Development Report 2024. – New York, 2024. – P. 31.

⁸ United Nations. E-Government Survey 2024. – New York, 2024. – P. 45.

Raqamli transformatsiyaning asosiy afzalliklari:

- boshqaruv jarayonlarining tezlashishi;
- axborot almashinuvi samaradorligining ortishi;
- ochiqlik va shaffoflikning kuchayishi;
- byurokratik to'siqlarning qisqarishi;
- fuqarolar murojaatlarini tezkor ko'rib chiqish imkoniyati.

Sotsial boshqaruvning demokratik modelida fuqarolik jamiyati institutlari muhim o'rin egallaydi. Nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ommaviy axborot vositalari va jamoat birlashmalari davlat va jamiyat o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaradi.

Fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanganligi boshqaruv qarorlarining sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ular aholining ehtiyojlarini aniqlash, jamoatchilik fikrini shakllantirish va davlat organlari faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fuqarolar boshqaruv jarayonlarida faol ishtirok etadigan mamlakatlarda davlat siyosatining samaradorligi yuqori bo'ladi va ijtimoiy nizolar soni kamayadi⁹. Ochiq boshqaruv zamonaviy sotsial boshqaruv tizimining ajralmas elementi hisoblanadi. Davlat organlari faoliyatining ochiqligi fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini oshiradi, korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini kuchaytiradi va boshqaruv qarorlarining sifatini yaxshilaydi. Shu sababli konseptual modelda quyidagi tamoyillar asosiy o'rin tutadi:

- ochiqlik;
- hisobdorlik;
- shaffoflik;
- fuqarolar ishtiroki;
- qonun ustuvorligi;
- ijtimoiy adolat. Mazkur tamoyillar boshqaruvning barcha bosqichlarida qo'llanilishi lozim.

Sotsial boshqaruvni takomillashtirishning konseptual modelida monitoring va baholash alohida ahamiyatga ega. Monitoring boshqaruv qarorlarining bajarilish darajasini nazorat qilish imkonini bersa, baholash esa ularning natijadorligini aniqlashga xizmat qiladi.

Monitoring va baholash tizimi quyidagi vazifalarni bajaradi:

- strategik maqsadlarga erishish darajasini aniqlash;
- resurslardan foydalanish samaradorligini baholash;
- muammolarni o'z vaqtida aniqlash;
- boshqaruv qarorlarini takomillashtirish.

Shunday qilib, sotsial boshqaruvni takomillashtirishning konseptual modeli institutsional rivojlanish, inson kapitali, raqamli transformatsiya, fuqarolik jamiyati institutlari, ochiq boshqaruv hamda monitoring va baholash tizimining o'zaro integratsiyasi asosida shakllanadi. Ushbu modelning amaliyotga joriy etilishi davlat va jamiyat boshqaruvi samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda davlat va jamiyat boshqaruvini modernizatsiya qilish, fuqarolarga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirish hamda boshqaruv tizimini raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonlar sotsial boshqaruv samaradorligini oshirish va davlat organlarining aholi oldidagi mas'uliyatini kuchaytirishga qaratilgan.

⁹ Putnam R. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. – Princeton University Press, 1993. – P. 89.

2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasida inson qadri va manfaatlarini ta‘minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilangan¹⁰. Mazkur strategiyada davlat xizmatlarini to‘liq raqamlashtirish, fuqarolarning boshqaruvdagi ishtirokini kengaytirish, ochiq ma‘lumotlar tizimini rivojlantirish va korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini oshirish kabi vazifalar ko‘zda tutilgan.

Bugungi kunda respublikada davlat xizmatlarini elektron shaklda ko‘rsatish ko‘lami sezilarli darajada kengaydi. Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali aholi va tadbirkorlik subyektlariga yuzlab xizmatlar ko‘rsatilmoqda. Natijada xizmat olish uchun sarflanadigan vaqt va xarajatlar qisqarmoqda, inson omili bilan bog‘liq xavflar kamaymoqda.

Tadqiqot natijalari asosida sotsial boshqaruvni takomillashtirishning quyidagi konseptual modeli taklif etiladi:

Kirish resurslari

- inson kapitali;
- moliyaviy resurslar;
- axborot resurslari;
- normativ-huquqiy baza.

Boshqaruv mexanizmlari

- strategik rejalashtirish;
- elektron boshqaruv;
- institutsional hamkorlik;
- jamoatchilik nazorati;
- monitoring va baholash.

Boshqaruv subyektlari

- davlat organlari;
- mahalliy hokimiyat;
- fuqarolik jamiyati institutlari;
- xususiy sektor;
- fuqarolar.

Natijalar

- boshqaruv samaradorligining oshishi;
- xizmatlar sifati yaxshilanishi;
- ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishi;
- fuqarolar ishonchining ortishi;
- aholi farovonligining yuksalishi.

Mazkur modelning asosiy afzalligi shundaki, u davlat boshqaruvining an‘anaviy ma‘muriy usullarini zamonaviy raqamli texnologiyalar va jamoatchilik ishtiroki bilan uyg‘unlashtiradi.

Sotsial boshqaruv samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo‘nalishlarni rivojlantirish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, davlat boshqaruvi organlari faoliyatini natijadorlik mezonlari asosida baholash tizimini takomillashtirish zarur. Har bir davlat organining faoliyati aniq indikatorlar orqali baholanishi boshqaruv sifatining oshishiga xizmat qiladi.

¹⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi PF–60-son Farmoni. – 2022-yil 28-yanvar.

Ikkinchidan, raqamli texnologiyalarni barcha boshqaruv bosqichlarida keng joriy etish lozim. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data) va elektron platformalardan foydalanish qarorlar qabul qilish jarayonining aniqligini oshiradi.

Uchinchidan, fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlik mexanizmlarini rivojlantirish zarur. Jamoatchilik muhokamalari, ochiq eshituvlar va elektron murojaatlar tizimini takomillashtirish orqali aholining boshqaruvdagi ishtirokini kengaytirish mumkin.

To'rtinchidan, davlat xizmatchilarining kasbiy kompetensiyalarini oshirish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy boshqaruv sharoitida rahbar va mutaxassislardan innovatsion fikrlash, strategik rejalashtirish hamda raqamli ko'nikmalarga ega bo'lish talab etiladi.

Beshinchidan, korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarur. Bunda davlat xaridlarining ochiqligini ta'minlash, elektron nazorat tizimlarini joriy etish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish muhim omil hisoblanadi.

Xulosa

Sotsial boshqaruv zamonaviy jamiyat rivojlanishining muhim omillaridan biri bo'lib, uning samaradorligi mamlakatning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sotsial boshqaruvni takomillashtirishning konseptual modeli institutsional rivojlanish, inson kapitali, raqamli transformatsiya, fuqarolik jamiyati institutlari, ochiq boshqaruv va monitoring tizimlarining o'zaro integratsiyasi asosida shakllanishi lozim.

O'zbekiston tajribasi davlat va jamiyat boshqaruvini modernizatsiya qilishda izchil islohotlar olib borilayotganini ko'rsatmoqda. Davlat xizmatlarini raqamlashtirish, ochiq boshqaruv tamoyillarini joriy etish, fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash va inson kapitaliga investitsiyalarni ko'paytirish sotsial boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim omillari hisoblanadi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan konseptual model boshqaruv subyektlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, boshqaruv qarorlarining sifatini yaxshilash va ijtimoiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur modelni amaliyotga joriy etish natijasida davlat boshqaruvi tizimining ochiqligi, shaffofligi va natijadorligini yanada oshirish mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi Farmoni.
2. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
3. Weber M. Economy and Society. – Berkeley: University of California Press, 1978.
4. Drucker P. Management: Tasks, Responsibilities, Practices. – New York: Harper & Row, 1993.
5. Putnam R. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. – Princeton: Princeton University Press, 1993.
6. World Bank. Worldwide Governance Indicators Report. – Washington D.C., 2024.
7. United Nations. E-Government Survey. – New York, 2024.
8. UNDP. Human Development Report. – New York, 2024.
9. OECD. Government at a Glance 2023. – Paris: OECD Publishing, 2023.
10. Fukuyama F. Political Order and Political Decay. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014.
11. Acemoglu D., Robinson J. Why Nations Fail. – New York: Crown Business, 2012.
12. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari.

13. O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi materiallari.
14. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Davlat xizmatlari agentligi ma'lumotlari.